

(Completen) rest duisternis, onzekerheid en het verlamme gevoel niet te weten waarheen. Er is alleen de wetenschap dat het „nutteloos is om het bestaan te schreien” (71) en dat de mens er nog best aan doet „het bestaan bedroefd én blij (te) beamen” (73).

Verzet of resignatie?

De dichter voelt zich „door wanhopige hoop ontwapend” (74) en komt tot de konkluzie dat het leven an sich doel is. „Geen eeuwigheid heb ik vandoen” (77). Maar ondanks momenten van geluk, bv. de liefdesverrukking in de prachtige *Lauden*, blijft de problematiek van het leven bestaan en is ze onopgelost. Bij Spillebeen komen de *Nocturnen* na de *Lauden*. Wellicht is dit zo bedoeld. „Uit de diepten van de eeuwen” (81) stijgt tot hem een schreeuw op. Het is de kreet van iemand die hunkert naar het licht van de bevrijding en tegen beter weten in blijft geloven in de waarde van het leven en van de mens. Als dichter kan hij niet anders dan deze schreeuw „schrijven”:

„door een nacht als deze even
zichtbaar gemaakt als teken en
[taal
in de vergeetput van het heelal
als liefde mijn hoop en geloof
als een vallende ster als een
[wens
de vrijheidsschreeuw van een
[mens” (83)

De betekenis van dit „getijdenboek” ligt vooreerst in het aangrijpende, authentieke, menselijke getuigenis. Soms haalt het meditatieve karakter het op de poëtische verwoording, maar vaak vindt Willy Spillebeen een adequate uitweg in een rijke beeldentaal en een beweeglijke plasticiteit, die van zijn jongste bundel, ook op dichterlijk vlak, een meer dan allendaagse gebeurtenis maken.

Rudolf van de Perre.

Willy Spillebeen, *Ontwerp van een landschap*. Uitgeverij Orion, Brugge/B. Gottmer, Nijmegen, 1977, 85 blz.

Jeroen Brouwers' liefde voor Vlaanderen.

De verontwaardigde reacties van Vlaamse schrijvers over de eerst in het tijdschrift *Maatstaf* gepubliceerde, later in de aanvullende herdruk van *Groetjes uit Brussel* opgenomen artikelen over Vlaanderen en de Vlaamse literatuur, onder de titel *Mijn Vlaamse jaren*, hebben mij verbaasd. Immers, nooit heeft Brouwers er een geheim van gemaakt dat hij bepaalde facetten van de Vlaamse literatuur afwees. Hij schreef daar ook over ten tijde van zijn jarenlang verblijf in Brussel en omgeving 1964-1976). Er was voor wat dit onderwerp betreft niets nieuws onder de zon. De verontwaardiging kwam als mosterd na de maaltijd. Of hadden de geschokte Vlamingen nooit serieus kennis genomen van het werk van Brouwers?

Mijn Vlaamse jaren is, zoals gezegd, een herdruk van *Groetjes uit Brussel*, een boek dat in 1969 bij Manteau uitkwam met de opdracht: „Geschreven op heldhaftig aandringen van Julien Weverbergh en staande op de tweesprong opgedragen aan Jef Geeraerts”. Het boek bevat tevens een herdruk van *Zonder trommels en trompetten* (Manteau, 1973) en van een aantal artikelen dat in diverse tijdschriften werd gepubliceerd tussen 1969 en 1975. Betrekkelijk nieuw zijn de al genoemde artikelen uit *Maatstaf* (eerder daar gepubliceerd eind 1976 en oktober 1977) en fragmenten uit brieven van Jeroen Brouwers aan Tom van Deel. Deze brieven bevatten geen ekspliciete aanval op de Vlaamse literatuur.

Nee, veel nieuws om opgewonden over te geraken staat niet in *Mijn Vlaamse jaren*, of het zou de persoonlijke, in *Maatstaf* gepubliceerde afrekening moeten zijn met Brouwers' vroegere kompaan Julien Weverbergh. Het vermengen van de polemische notities over Weverbergh en het

inventariseren van de literaire toestand in Vlaanderen heeft wellicht een misverstand opgeroepen dat misschien (ik formuleer voorzichtig) voedsel kon geven aan de verontwaardiging, maar wie lezen kan (en Brouwers tijdens zijn Vlaamse jaren heeft gevolgd) zal anders reageren dan met bewoordingen als „een rabiate Vlamingenhater”, „een schoft en een leugenaar”, „riooljournalistiek”, „hysterische haat” en „een uiting van rankune”. Nogmaals, hooguit is Brouwers te verwijten dat hij een persoonlijke afrekening met Weverbergh zo zeer geplaatst heeft binen het kader van een analyse van de Vlaamse literatuur, dat een misverstand kon ontstaan. Maar Brouwers hoeft zijn lezers toch niet bij voorbaat te onderschatten?

Laat ik mij een ogenblik bepalen bij de afrekening met de vroegere vriend. Een ogenblik, omdat zij niet bepalend was en is voor Brouwers' visie op de Vlaamse literatuur. Brouwers heeft op een onverbloemde en soms verbloemde wijze Weverbergh uit zijn leven willen wegschrijven. In *Mijn Vlaamse jaren* is de naam van Weverbergh uit de opdracht in *Groetjes uit Brussel* geschrapt (ook die van Geeraerts). Geëlimineerd werden verder een voetnoot over de 5de Meridiaan van Weverbergh (een serie boeken waarin ook werk van Brouwers werd opgenomen), de naam van Geeraerts in het hoofdstuk *Den Hertoghe Bloots Hoofts* (de hij-figuur heet nu Sanson, maar in het register van het boek staat wel achter de naam Sanson: zie Jef Geeraerts) en de opmerking over Geeraerts en hem: „Dit is een vriendschap in de twintigste eeuw” (maar het waarom van dit weglaten komt later in het boek wel aan de orde). Alles wat maar „slecht” te noemen is in de literatuur (plagiaat, epigonisme, gebrek aan stijl, gebrek aan taalvaardigheid) wordt Weverbergh verweten. Hoe scherper

de verwijten zijn, hoe groter de verbazing over het feit dat Brouwers zoveel lief en leed met diezelfde Weverbergh heeft gedeeld. De breuk Brouwers-Weverbergh lijkt definitief. De tijd waarin beide heren zich verlustigden bij het ganzenbordspel (als voorzitter en penningmeester van de *Liga tot instandhouding van het ganzenbordspel in de Nederlanden*) is in elk geval voorbij. Van de vrienden die hij in juli 1974 in de *Haagse Post* opsomde („Een is Weverbergh, een andere de oude Van Oorschot en dan Tom van Deel, daar houdt het wel zo'n beetje mee op”) is er één afgefallen.

Anderen (zoals Fernand Auwera in *De Volkskrant* van 22 juli 1978) hebben erop gewezen dat Brouwers ten onrechte een strikt persoonlijke ruzie in de publiciteit heeft gebracht in samenhang met een analyse van bepaalde Vlaamse toestanden. Het is het oproepen van het misverstand waar ik reeds op doelde. Weverbergh heeft publiekelijk nauwelijks op de aanvallen van Brouwers gereageerd. Hij had misschien een psychologische en feitelijke verklaring kunnen geven voor het feit dat Brouwers zich van hem heeft afgewend. Hij heeft er blijkbaar geen heil ingezien om een twist tussen twee voormalige vrienden uit te vechten.

Brouwers heeft overigens niet de Vlaamse literatuur aangevallen, maar het taalgebruik van sommige Vlaamse schrijvers. In respekterende zin schreef en schrijft hij over boeken van Louis Paul Boon, Jef Geeraerts, Johan Daisne, Hugues C. Pernath, Roger van de Velde, Raes, Claus en Daniël Robberechts. En wie zijn *In memoriam Jan Emiel Daele* (in *Tirade*, juni 1978) en *In Memoriam Johan Daisne* (in *Vrij Nederland*, 19 augustus 1978) heeft gelezen, zal moeten toegeven dat Brouwers begrip heeft voor de positie van de schrijver in Vlaanderen, voor sommige Vlaamse auteurs groot

respekt. Ook wijst hij de Hollandse hooghartigheid af ten opzichte van Vlamingen. Men leze zijn verhaal over het bezoek aan Brussel van de Nederlandse dichter Johan Nergenshuizen er maar op na in *Groetjes uit Brussel*.

Respekt toonde en toont Brouwers niet alleen voor Vlaamse schrijvers, maar ook voor de oprichtster van de uitgeverij Manteau voor wie hij jaren werkte: „Angèle Manteau, dat is een proper persoon. Zij heeft nu al een jaar of dertig alles gedaan om de Vlaamse literatuur te propageren, wat zoals bekend verre van gemakkelijk is in dit land dat nu eenmaal niet opgesloten is in de vaart der volkeren. Zij heeft verschillende boeken van Boon uitgegeven, zij is gekomen met het eerste boek van Claus, *De Metsiers*; zij heeft het verzameld werk van Teirlinck op de markt gebracht (...), waarmee aangetoond is dat zij altijd een goede neus voor literatuur heeft gehad en met die goede neus altijd de goede dingen heeft geroken.” Deze uitspraak van Brouwers werd al in *Vrij Nederland* van 4 april 1970 geciteerd, dus lang voor *Mijn Vlaamse jaren* op de markt kwam. Het

citaat geeft aan hoe Brouwers kritiek en respekt weet te combineren. Een opmerking terzijde: Mevrouw Manteau gaf het debuut van Brouwers uit (en uitgeverij Manteau bracht daarna zijn andere boeken uit), nadat het door een Nederlandse uitgever was geweigerd.

Naast de al genoemde boeken als *Groetjes uit Brussel* en een citaat uit 1970, zijn er nog meer vindplaatsen aan te wijzen die Brouwers' vooral kritische houding ten opzichte van de Vlaamse literatuur en Vlaanderen laten zien. Tegenover Jos de Man (*Haagse Post*, 7 september 1974) verklaarde hij: „Ik ben blij dat ik in Brussel terechtgekomen ben, dat is dan altijd nog een heksenketel en een pot vol tegenstrijdigheden die altijd aan alle kanten overvloeit. Maar ik zou bepaald ongelukkig zijn als ik ergens in Vlaanderen was terechtgekomen; daar zou ik niet tegen kunnen; tegen de echt Vlaamse mentaliteit zoals ik die meen gezien te hebben, die mij benauwt, nog echt de *Volkskrant*, de oude historische kant, de Cyriel Verschaevekant, de IJzertoren, het zingen van liederen in grote hallen, daar kan ik niet tegen”. (Nog een opmerking terzijde: de Vlaamse literatuur is enghartig waar deze samengaat met patriotisme en bloed-en-bodemliteratuur, maar je moet er direkt de aantekening bij maken dat vele Nederlandse lezers jarenlang gedweept hebben met zulk soort literatuur).

Meer dan vijf jaar eerder, op 10 mei 1969, werd in *Elseviers Magazine* een interview geplaatst van Jef Geeraerts met Jeroen Brouwers, waaruit ik het volgende citeer: „Over het algemeen is het met het Nederlands in Vlaanderen droevig gesteld. Er is een televisierubriekje, geleid door prof. dr. Joos Florquin, dat „Hier spreekt men Nederlands” heet, en er is een radiatorubriekje van dr. Marc Galle dat „Voor wie haar soms geweld aandoet” heet, en bijna iedere krant heeft

zijn taalzuiveringsrubriekje. (...) Afgezien van deze radio- en televisie- en krantierubriekjes is het overigens evident dat diezelfde media vóórgaan in het bezigen van niet anders dan belabberd te noemen Nederlands (...). Ik reageer daar allengs apathischer op, nadat ik heb ervaren dat ik niets kan doen. Ik help als men mij er om vraagt, en doe dat dan met de bezieling van een missionaris. Ik heb echter al gauw moeten ervaren dat er in Vlaanderen een in sommige gevallen zelfs aan haat grenzende antipathie jegens „de Hollander” bestaat. In de oorzaken daarvan verdiep ik mij nu niet, zij het dat ik wel wil opmerken dat ik mij soms geneer bij het zien hoe bepaalde „Hollanders” zich in Vlaanderen gedragen: pedant, autoritair, vol van zeker superioriteitsgevoel, hautain en inderdaad buitengewoon onsympathiek.”

Ik wil met de citaten maar aantonen dat er in Brouwers' opvatting over Vlaanderen, het Vlaams en de Hollanders niets is veranderd, een opvatting die in sommige beschouwingen over hem en zijn werk werd gedeeld door Vlaamse auteurs als De Wispe-laere, Geeraerts, Auwera, Roggeman en Weverbergh die op 6 december 1969 in *Vrij Nederland* schreef: „Verder komt in Brussel (lees Vlaanderen) moeilijk enige serieuze culturele activiteit van de grond: hieraan zijn de vele culturele potentiaatjes en de onuitroeibare verstrengeling van cultuur en politiek in mijn land schuldig”.

Brouwers voert enkele van deze cultuur-bureaucraten ten tonele, onder fiktieve maar doorzichtige naam. Neem maar van me aan, dat zij naar het leven getekend zijn en door de insiders meteen herkend worden.

Is voldoende te bewijzen dat Brouwers in *Mijn Vlaamse jaren* wezenlijk geen andere Brouwers is dan die welke jaren in Vlaanderen woonde; is daarnevens de aanval op Weverbergh zó per-

soonlijk dat anderen zich er niet door gegriefd kunnen voelen (hooguit in de zin van plaatsvervangende vriendschap), dan blijft slechts één aspekt over waardoor de toorn kan zijn opgewekt, namelijk Brouwers' beweringen dat veel Vlaamse manuskripten door zijn hand zijn gefatsoeneerd, bewerkt, herschreven. Hij komt met enkele overtuigende bewijzen, zonder te beweren dat elk manuskript van elke Vlaamse schrijver wordt of is bewerkt. De functie van redakteur is bij bepaalde uitgeverijen overigens een heel normale, die soms zelfs vervuld wordt door de uitgever zelf. Op de vraag aan uitgever Johan B.W. Polak of hij ook aan „editing” deed, antwoordde hij: „Natuurlijk. Aan *Een circusjongen* (van Reve, W.H.) bijvoorbeeld. Daar hebben wij erg veel aan gedaan. Dat hoort net zo goed bij de taak van een uitgever. Editing in Nederland niet bestaan? Onzin. Het is een onderdeel van de plicht van een uitgever” (*NRC/Handelsblad*, 3 november 1978). In soortgelijke bewoordingen sprak ook Geert Lubberhuizen van de Bezige Bij. Met andere woorden, editing is niet iets wat typisch alleen gebeurde en gebeurt bij Brouwers voormalige werkgever. Die werkgever had al een decennia oude traditie op dat vlak: vóór de Tweede Wereldoorlog werkte Kees Lekkerkerker als redakteur bij Manteau, daarna Oegema van der Wal - die onder andere het werk van Maurice Roelants begeleidde -, vervolgens Bep Eenhoorn en ten slotte Jeroen Brouwers. Deze traditie was een bewijs voor de zorgvuldigheid waarmee Angèle Manteau („een proper persoon” schreef Brouwers) de Vlaamse literatuur uitgaf.

Brouwers heeft slechts verslag uitgebracht van zijn werk aan manuskripten van derden. Dat hij taal- en literatuurvervuilers frontaal aanvalt komt voort uit ergernis over de door hem gekonstaterde hardleersheid van een

auteur wiens werk „keer op keer nog immer dezelfde korrekties behoeven en er nog altijd niet in slaagt zijn Nederlands behoorlijk te schrijven.” (*Vrij Nederland*, 15 januari 1977). Dat hij zijn ergernis niet in de meest omzichtige en voorzichtige woorden heeft verpakt, is in hem te prijzen met het oog op de duidelijkheid van zijn betoog. In het net genoemde nummer van *Vrij Nederland* reageerde Brouwers op een verzoek om begrip voor „veel verzachtends en veel excuses - bij voorbeeld door historische achtergronden te laten gelden als reden van datgene wat begrip behoeft. Op deze wijze heb ik van mijn begrip in voldoende mate blijk gegeven - zonder ooit enige respons te hebben mogen vernemen. Thans wilde ik mijn begrip eens de vorm van een vuist en de kracht van een dreun geven. Resultaat: in persoon van de heer Geerts (van wie een ingezonden brief was gepubliceerd, W.H.) wrijft Vlaanderen zich de wang en roept van pijn die weldra over zal wezen. Van de rotte, nog veel pijnlijker kies achter zijn wang zwijgt hij verongelijkt.”

De publikatie van *Mijn Vlaamse jaren* ligt al een aantal maanden achter ons. Wellicht zal herlezing van dit boek en lezing van een nieuwe, aangekondigde bundel (met daarin o.a. de artikelen over Daisne en Daele) van Brouwers de eerder en haastig getrokken konklusies van geschrokken Vlaamse schrijvers ondergraven en zal opgemerkt worden dat Brouwers zich meer met Vlaanderen en Vlaamse auteurs verbonden heeft gevoeld dan nu is gesuggereerd. Ten overvloede zou men in dit verband niet alleen *Zonder trommels en trompetten kunnen herlezen* (met aandacht voor de zelfmoord van de Vlaamse schrijver Dirk de Witte), maar ook de roman *Zonsopgangen boven zee* die voor een groot gedeelte geïnspireerd is door de even tragische dood van de dochter van de Vlaamse

Gust. Vermeille
(foto Jean Mil, AMVC).

essayist en auteur Jan Walravens.

Wim Hazeu.

Jeroen Brouwers, *Mijn Vlaamse jaren*, Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam, 1977.

Tasten naar het handvest in de branding (Gust. Vermeille).

„In ouderdom gestegen, heeft men luister / verzameld: Chinees ivoor, Kongolees ebbehout / en het officierschap in de orde der ambtenarij” (16). Tot deze vaststelling komt Gust. Vermeille (geb. 1926) in zijn jongste bundel *Het is hard werken zoals de vogeltjes fluiten*. Maar tegelijk stelt hij zich de vraag: „Hoe vind ik glanzende veren voor de absolute verten?” (15). De eeuwige tweespalt tussen „hebben” en „zijn”, hier uitgedrukt door een in zichzelf gekeerde 50-er die bij het overschrijden van de kaap, en in het besef van fysieke aftakeling en menselijk tekort, een status quaestionis opmaakt. De dichter komt tot de slotsom dat dit bestaan gekenmerkt wordt door raadsels en tegenstrijdigheden, dat de waarheid onachterhaalbaar en onlogisch is, dat de wereld een verzameling van illusies en visioenen is. („wat is de liefde, liefje; met hoeveel / te grote plannen tot aan het ontwaken?”). Op zijn zoektocht naar een rechtvaardiging voor zijn handelen en een verantwoorde houding tegenover de dingen, de medemens en zichzelf, vindt hij weinig houvast. Vóór alles is de dichter een hulpeloze zelfkweller, een vreemde tussen massa's dode zielen en luide praters die de stilte uitgebannen hebben, een gedesorienteerde, gevangen tussen zijn chaotische binnenwereld en de natuurelementen; de zee en het polderland. De natuur is in deze bundel enerzijds een overweldigend fresco, het passend kader voor de homerische strijd die er door de nietige enkeling in gestreden wordt, en

anderzijds het symbool van onverstoorbaarheid, eenvoud, evenwicht, eeuwige (en wellicht onbereikbare) harmonie. Een harmonie die in schrille tegenstelling staat met de kompleksiteit van het leven, met de verwarde innerlijke wereld van de dichter die op zoek is naar de uiteindelijke waarheid. Deze tegenstelling wordt trouwens al in de titel van de bundel uitgedrukt.

Gust. Vermeille zoekt het antwoord op zijn vragen daarom niet in de menselijke samenleving, het kale dorp, de maatschappij (17), maar veeleer in de intense beleving van de natuur. Het paard noemt hij „een grote engel met warmte in de laagte van de romp” (7), dieren roepen herinneringen op aan oude, ingegrifte teksten, zijn zelfstandige koningen zonder gevolg (7), het riet is van riet en ook van iets meer, dat bij nadering verdwijnt (34). Zijn lyrische uitweidingen over zee, duin en polder, over leeuweriken met koninklijke kuiven, heremietkreeften, over de bloeiende, gemarmerde en geteelde duindoorn, zijn opgaan in de waarheden en vervalsingen van het Grote Patroon, het zijn allemaal pogingen om een ongrijpbare, metafysische werkelijkheid te vatten. Een tasten naar het handvest in de tekens der vogels boven de branding (12), een naderen van het on-

achterhaalbare. In een aantal gedichten concentreert Vermeille zich op zijn dichterschap. Poëzie schrijven is een uiting van onbehagen, een middel om uit zichzelf te treden, om zich los te schrijven, om zich aan het keurslijf van een eng bestaan (de uitholling, de kilte in de hersenen) te ontworstelen:

*Haarfijn stel ik me in om aan
[banden te leggen wat
gaat naar verlies, om adem te
[halen voor al wat
is verkramp, voor al wat is ver-
stijfd. In oliën baad ik
dit groeien zeer lief: ik wil het
[voedsel van het verziekte
leven kwijt. De meeuwen krijsen
[al eeuwen om dit voedsel. (11)*

Poëzie schrijven is daarom graven naar de eigen authenticiteit, een poging ondernemen om tot meer zelfkennis te komen. „Altijd bevat het gedicht water over het hart gekomen / altijd bevat het gedicht ziel uit het lichaam getreden” (17). In dit verband maakt de dichter ook een onderscheid tussen grote dichters (zoals o.a. Lucebert, Montale, Lodeizen) en „zwendelaars”.

Uit deze kontemplatie groeit tenslotte de aanvaarding van zijn beperkingen en de herwaardering van de kleine, eenvoudige dingen van elke dag: „Nooit word ik een vrije vogel, nooit word ik / een spraakwaterval. De afmetingen van de liefde / groeien in gegolfd plaatijzer, in pluchen beertjes” (32).

Opmerkelijk is dat de dichter hier en daar ook zijn eigen schrijverschap relateert: „Verbeelding bezit ik niet, tenzij een op hol geslagen verbeelding” (11) en „Moeder, het is geen schitterend talent dat mij vernietigt” (10). Deze ingebouwde zelfkritiek (aangewend om zijn werk menselijker en autentiek voor te stellen, ter verontschuldiging, of om de kritikus te ontwapenen?) valt in feite samen met de overheersende idee van hulpeloosheid en kwetsbaarheid. Gust. Vermeille schrijft in ieder geval een hooggestemde, barok